

Misbruik van de geschiedenis?

Het historisch gehalte van de nieuwe media

Ed Jonker

In films en op radio en televisie wordt volop aandacht besteed aan geschiedenis. Historische beelden hebben dankzij de moderne media een grotere verspreidingsgraad en de interesse ervoor neemt navenant toe. Wie denkt dat dat louter tot grote tevredenheid heeft geleid bij historici, heeft het mis. Uit conservatieve hoek wordt vaak de klacht gehoord dat die veelheid aan historische informatie een verantwoorde historische beeldvorming onmogelijk dreigt te maken. Uit postmodernistische hoek klinkt het tegenovergesteld. Wie heeft er gelijk?

Wat is de algemene achtergrond van de huidige behoefte aan historie? Het lijkt erop dat we ons te pletter zoeken naar onze identiteit. In persoonlijk opzicht door onze familiegeschiedenis te documenteren, in collectieve zin door regionale eigenaardigheden en groepsgevoelens te (her)ontdekken. Zelfs nationalisme, mits niet etnocentrisch of op uitsluiting gericht, is weer geaccepteerd. We vragen ons verder af wat het historische fundament van Europa is geweest. Christendom, renaissance, verlichting? Convenanten over het beheer van het bodemarchief, subsidiestromen voor monumentenzorg en historisering van het tentoonstellingsbeleid van musea wijzen op de institutionele en maatschappelijke duurzaamheid van de erfgoedverering.

Die groei van de historische belangstelling valt waar te nemen in de hele westerse samenleving, of op z'n minst in alle West-Europese naties. De verklaring daarvoor kan demografisch zijn. De vergrijzing van de bevolking produceert steeds grotere leeftijdsgroepen die de neiging en de tijd krijgen om terug te blikken. Zo bezien is historische belangstelling een ouderdomsverschijnsel. Voor de Verenigde Staten is die these al in de jaren tachtig gelanceerd door David Lowenthal, auteur van een inmiddels klassieke studie over historisch besef, *The past is a foreign country*.¹ Volgens Lowenthal krijgt de (blanke) bevolking van de Verenigde Staten steeds meer tijd en gelegenheid om zich over te geven aan retrospectie en nostalgie. Voor het Nederlandse geval is diezelfde opvatting enige jaren geleden verwoord door de éminence grise van de Nederlandse sociologie, J.A.A. van Doorn. Recent onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau naar museumbezoek lijkt deze stelling te ondersteunen. Musea worden vooral bezocht door veertigplussers.

Historisch besef

Een meer algemene sociaal-culturele verklaring voor de toename van historische belangstelling stelt dat snelle sociale veranderingen de behoefte aan sociaal-psycho-

logisch houvast vergroten. Hoe sneller het verleden verdwijnt, des te langer wil men eraan vasthouden. Naarmate er minder geschiedenis is, wil men er meer van bewaren. Deze these over het paradoxale verband tussen modernisering en historisering is inmiddels tot de staande verklaring voor de groei van de historische belangstelling geworden. Ons type van historisch besef – het belang dat wij hechten aan geschiedkundige voorstellingen, aan monumentenzorg, aan geschiedenisonderwijs – valt te beschouwen als een reactie op de snelle maatschappelijke veranderingen waaraan de westerse mens sinds de Franse Revolutie en de industriële revolutie is blootgesteld. Die veranderingen hebben geleid tot ontworteling en onzekerheid en daarom zoekt men identiteit in het verleden. De therapeuten die moeten voorzien in deze historische behoeften zijn de professionele historici. Niet voor niets ontstond geschiedenis als apart vak (ook op school) pas in de negentiende eeuw, in een periode van fundamentele maatschappelijke verandering. Naarmate die verandering zich versnelt, zal ook de behoefte aan historisch erfgoed toenemen. Ergo, de huidige *history-hype*.

Opvallend genoeg zijn professionele historici niet onverdeeld gelukkig met deze hausse in historiciteit. Natuurlijk is men wel ingenomen met de toename van *Geschichtskultur*, met de groeiende aandacht voor *cultural heritage* en met het markeren van steeds nieuwe *lieux de mémoire*. Maar het heeft volgens veel historici toch iets kunstmatigs. Het grote publiek wil weliswaar van alles over het verleden weten, maar men neemt de geschiedenis niet echt serieus. Het verleden wordt apart gezet. Ruimtelijk, doordat het onderge-

bracht wordt in musea, bij erkende monumenten en op officiële plaatsen van herinnering. Temporeel, omdat er vaste data voor herdenkingen zijn en omdat de zondagmiddag voor het museumbezoek bestemd is.

Behalve kunstmatig, zo is de klacht van historische cultuurdragers, is de historische belangstelling ook oppervlakkig. Men zwelgt in nostalgische vertedering, zoekt een identiteit-naar-believen en romantiseert kritiekloos de zelfgekozen wortels. Zoals de aanhangers van de reïncarnatiegedachte in hun vorige levens toch meestal prinses, veldheer of filosoof geweest menen te zijn, zo wordt het verleden waarmee de moderne mens zich wenst te identificeren in rozengeur en maneschijn gehuld. Dat leidt bijvoorbeeld tot vrijblijvende zoetsappigheid in historische musea. In Duitsland wordt wel honend gesproken van de *Verbiedermeierung* van het verleden, waarin door *Altwarenfetischismus* het onderscheid tussen kunst en kitsch, tussen kritisch inzicht en antiquarische bewondering teloor gaat.

Deze bezorgdheid over het peil en de kwaliteit van de historische interesse heeft natuurlijk een culturele achtergrond. De afwijzing van oppervlakkige vormen van historische beleving impliceert dat er een norm is voor 'echt', 'juist', 'diepgaand' historisch besef. De norm die het gilde van historici aanlegt, is het naleven van hun eigen professionele voorschriften. Die voorschriften over hoe met het verleden om te gaan hebben vorm gekregen in de negentiende eeuw. Het in die tijd ontwikkelde historisme schreef voor dat het verleden met distantie benaderd moest worden. Om tot begrip van historische personen te komen, waren contemplatie en reflectie

HOE DE OORLOG IS VERDWENEN...

Het bekende beeld van de Bevrijding op de Reichstag nu eens vanuit een ander perspectief

ZATERDAG

- 12.10-13.32 The Veterans' Parade from Hyde Park BBC 1
- 12.15-13.15 Besiegt, heesht, getuigt (1) Duitsland 1944-'49, Docu West 3
- 14.45-16.15 Die Deutschen im 2. Weltkrieg Docu-serie (6) West 3
- 16.15-17.00 Die Wiederkehr der Verdrängten Kinderen van nazi's West 3
- 17.30-17.45 Vor 40 Jahren veröffentlicht: Brechts 'Kriegsfibel' West 3
- 18.15-18.45 Plötzliche Stille Herinneringen aan 1945 West 3
- 20.00-20.40 In Peace Goodwill Staatsbanket in Guildhall, Londen BBC 2
- 20.15-20.30 Tage des Überlebens: 6. Mai 1945 ZDF
- 21.45-22.00 Die letzten 20 Tage: 6. Mai 1945 ARD
- 21.55-22.55 Anne Frank Remembered BBC 2
- 22.05-22.50 Befreit - Berichte über das Kriegsende Zes prominente herinneren zich mei 1945 West 3
- 23.01-01.11 Het grote gebod Docudrama over verzet in Nederland Ned 2
- 23.40-1.10 Schreeuw maar! Het is toch donker Zweeds psychodrama (1993) van Suzanne Osten rond laatste skinhead Ned 1

Maandag a.s. is het een halve eeuw geleden dat enfin, u weet wel. Hier volgt een overzicht van de tv-programma's op Nederland 1, 2 en 3, BRTN 1 en 2, de BBC, en Duitsland (ARD, ZDF en West 3).

ZONDAG

- 11.05-13.25 'A Great Deliverance' St Paul's Cathedral Service BBC 1
- 13.30-17.40 Bevrijdingherdenkingen Reportages uit Londen, Apeldoorn en Amsterdam Ned 2
- 13.45-15.15 Chips, the war dog Disney-tv-film (1990) van Ed Kaplan BRTN 1
- 14.30-14.50 For Valour Film over oorlogsveteraan John Chubbhank BBC 1
- 15.00-16.20 Ergoetwo in Berlin Speelfilm (1946) van Gerhard Lamprecht West 3
- 15.32-15.55 Oorlogsgewekjournal (10) Ned 1
- 16.15-17.40 Hands of Friendship Vanuit Hyde Park BBC 1
- 16.25-17.30 London feiert Vanuit Hyde Park ZDF
- 16.55-17.48 Bevrijdingsvespers Vanuit de Domkerk in Utrecht Ned 1
- 19.25-20.00 Songs of Praise Vanuit de Holy Trinity Church in Hull BBC 1
- 19.25-19.55 Die Befreiung Documentaire ZDF
- 19.30-20.00 Fluchtwege Schrijver Reinhard Baumgart herinnert zich WO II Ned 3
- 20.00-21.10 'Bless 'Em All' Celebration Concert Poet in het Hyde Park BBC 1
- 20.15-21.55 The search Speelfilm (1948) van Fred Zinnemann West 3
- 20.10-22.00 Die Freiheit hat Geburtstag Feest in Hamburg ZDF
- 20.20-22.10 La vache et le prisonnier Komedie (1959) van Henri Verneuil BRTN 1
- 21.45-22.45 Niemandseil Film over periode tussen de capitulatie en de Conferentie van Potsdam in juli 1945 ARD
- 22.00-22.15 News '45 BBC 1
- 22.10-22.55 An Ende war der Anfang 'Trimmer, Swing und weisse Fräulein' West 3
- 22.15-23.30 Coming Home Over zes personen die na de oorlog thuiskwamen BBC 1
- 22.30-23.20 'Nie wieder Krieg!' Discussie met on Edward Heath en Helmut Schmidt ZDF
- 23.00-23.30 Das Centrum Judaicum in Berlin Openingplechtigheid ARD
- 23.20-0.50 Pimpf war jeder Docu van Erwin Leiser over zijn klasgenoten jaargang 1940 ZDF
- 23.45-0.30 Erlösung heißt Erinnerung Tv-registratie van de toespraak uit 1985 van oud-bondsprezident Von Weizsäcker West 3
- 0.00-0.40 The day's events Samenvatting herdenkingsactiviteiten BBC 1
- 0.50-6.00 Dortmund Lesung: 1945-50 Jahre danach Romt het thema 'Kriegsende' West 3
- 1.55-3.30 The Bridge at Remagen Speelfilm (1969) van John Guillermin ARD

Amsterdam viert feest, de bevrijding van Nederland is een feit

MAANDAG

- 10.30-12.00 Tag der Erinnerung Feest op hoog niveau in Parijs ARD
- 12.30-14.10 The Day Peace Broke Out BBC 1
- 12.55-13.40 Hilde aan de Onbekende Soldaat Plechtigheid in Brussel BRTN 2
- 14.40-15.10 Brundibar Opvoering van deze kinderspeel van Hans Krása, ontstaan in Theresienstadt BBC 2
- 15.00-17.10 The Battle of Britain Speelfilm (1969) van Guy Hamilton BBC 1
- 15.55-17.40 De trein van de hoop Viering in Brussel BRTN 2
- 16.00-17.00 Laßt Euch verführen! Occumenische kerktentent ARD
- 16.05-17.40 National symposium over vterling bevrijding In de Ridderzaal Ned 3
- 17.10-18.10 You Must Remember This BBC 1
- 18.00-19.53 50 Jahre nach Kriegsende - Staatsakt aus Berlin Plechtigheid in Berlijn ARD
- 18.10-18.40 A Brief Period of Rejoicing Opmaat voor 'Finale from Hyde Park' BBC 1
- 18.58-19.28 The making of World Liberty Concert Ned 1
- 19.30-20.15 ZDF Spezial: Kapitulation und Neubeginn ZDF
- 19.40-19.55 News '45; VE Day BBC 1
- 20.15-22.00 Drei Tage im April ARD
- 20.15-21.45 Deutschland Tv-film ZDF
- 20.35-21.30 Document: Heimwee naar Rhodos Documentaire over Belgische joden, afkomstig van Rhodos BRTN 2
- 21.00-22.05 The nation celebrates BBC 1
- 21.50-23.00 Het fatale dilemma Docu over de Joodse Raad voor A'dam Ned 2
- 22.00-23.35 World Liberty Concert Vanuit Arnhem Ned 1
- 22.00-22.30 Deutschland heute Abend Vanuit het 'Kapitalismuseum' in Berlijn-Karlshorst ARD
- 22.05-23.20 Call Up the Stars Entertainers welken artiesten uit WO II tot leven BBC 1
- 23.00-0.31 Grödenwahn Filmreeus van Heinrich Breloer over Hitlers grootheidswaans in Duitsland na de capitulatie West 3
- 23.35-0.03 Oorlogsgewekjournal (10) Ned 1
- 23.50-0.30 The day's events BBC 1
- 0.00-1.00 Das Ende, das ein Anfang war Getuigen verhalen over de 'Stunde Null' in Duitsland ZDF

Een hausse aan historische televisieprogramma's... Niet iedereen is er gelukkig mee.

Bron: VPRO-Gids, 6 mei 1995

nodig. En veel historische kennis. Men moest de bronnen uit de te bestuderen periode kennen, deze aan methodische kritiek kunnen onderwerpen en ze op hun juiste waarde weten te schatten. Voor deze complexe intellectuele operatie had men een aanzienlijke culturele bagage nodig. Die was ook noodzakelijk om de vruchten van de historische arbeid te kunnen genieten: goed geschreven, maar degelijk gedo-

cumenteerde geschiedverhalen. Dergelijke verhalen mochten niet vrijblijvend of oppervlakkig zijn; zij dienden ter legitimering van politieke opvattingen en gaven aanleiding tot sociaal-culturele zingeving. Geredeneerd vanuit die hoge norm, afgeleid van negentiende-eeuwse *Bildungs*-idealen schiet veel van de huidige historische productie tekort als modieus, vluchtig en kortzichtig.

Er bestaat een verband met het ruimere debat over de 'gevaaren van de massacultuur'. De traditionele geschiedenisboeken werden en worden geschreven voor een ontwikkeld publiek, dat tot zelfstandig denken en tot bezonnen oordeelsvorming in staat wordt geacht. De massa met haar vulgaire oordeel, haar gebrek aan gezond verstand en goede smaak, wordt door de culturele elite ook op dit punt gewantrouwd. Al die massale historische belangstelling, is het geen oppervlakkige wildgroei?

Goebbels

Tegen die dubbele achtergrond van cultureel elitarisme en van strenge vaktechnische normen wordt duidelijk waarom de 'nieuwe media'² het vaak moeten ontgelden. De beschuldiging tegen deze nieuwe media, waarvan sommige overigens al meer dan een eeuw oud zijn, luidt dat ze oppervlakkigheid in de hand werken. Radio, televisie, elektronische netwerken en in mindere mate fotografie en film, zouden naar hun aard en door hun vorm van presentatie vluchtig en daarmee onbetrouwbaar zijn. Bovendien zou hun publieksgevoeligheid uitnodigen tot het ventileren van politiek correcte en sociaal wenselijke opvattingen. Door de grote emotionele kracht van de nieuwe media zou er (zeker voor een onkritisch, goedgelovig massapubliek!) een grote suggestieve werking van uitgaan. Deze media, zo vervolgt het requisitoir, lenen zich bij uitstek voor misbruik van de geschiedenis, voor historische misleiding en voor het oproepen van politieke massahysterie. De naam Goebbels wil in dit verband nog wel eens opduiken.

In het debat over geschiedenis en de media lopen twee vraagstukken nogal eens

door elkaar. De eerste vraag is of de nieuwe media inherent 'vluchtig' zijn. Eigenlijk gaat het erom of ze kunnen voldoen aan de methodische eisen van het historische ambacht, zoals die in de loop van de negentiende eeuw vastgelegd zijn.

De tweede kwestie is van een andere orde. Het gaat om de vraag naar de taak van historici. Wat is het doel van de geschiedbeoefening? Is dat wel het leveren van goed geordende, chronologische verhalen die bruikbaar zijn voor de legitimering van politieke standpunten en culturele opvattingen? Of is die opvatting van zingeving achterhaald? Als dat zo is – en hier ligt een verband met de eerste kwestie – vormen de traditionele methodische voorschriften dan geen overbodige ballast?

Methodische betrouwbaarheid

De discussie over de historische betrouwbaarheid van de nieuwe media vertoont overeenkomst met een debat dat in vakkringen eerder gevoerd is over de aard van contemporaine geschiedenis. Vlak na de Eerste Wereldoorlog, en daarna opnieuw na de Tweede Wereldoorlog, werd de behoefte aan historische analyse van de eigen tijd sterk gevoeld. Dat heeft vanaf de jaren zestig, op scholen en in eindexamen-eisen, geleid tot grote aandacht voor de geschiedenis van de laatste eeuw of zelfs van de laatste vijftig jaar.

Wij zijn daar inmiddels aan gewend, maar het was bij de invoering voor veel historici moeilijk verteerbaar. Zij meenden dat 'eigentijdse geschiedenis' een contradictio in terminis was. Een beschrijving van het heden kon in hun ogen geen echte geschiedschrijving zijn. Bestudering van het recente verleden kon nooit zo weten-

schappelijk verantwoord gebeuren als de 'echte' geschiedbeoefening van oudere periodes. Het zou bij eigentijdse geschiedbeoefening aan afstandelijkheid ontbreken. Een afgewogen oordeel werd niet mogelijk geacht. Engagement, vooringenomenheid en partijdigheid waren onvermijdelijk. Ook zou contemporaine geschiedenis gedoemd zijn tot oppervlakkige beschrijvingen, omdat de afloop van de beschreven fenomenen nog niet bekend was. Een structurele plaatsing van gebeurtenissen in de tijd en in grotere, langlopende ontwikkelingsprocessen was daarom niet mogelijk.

Verder werden eigentijdse geschiedkundige bronnen als onbetrouwbaar gezien. Ze waren nog niet kritisch geijkt en ze waren onvolledig. Veel archieven waren immers nog gesloten of de toegankelijkheid ervan werd door de machthebbers gemanipuleerd. Moderne technieken (*oral history*) en modern bronnenmateriaal (foto's, film, geluidsband) werden daarbij tot vluchtig, subjectief en onbetrouwbaar bestempeld.

Die bezwaren tegen het bedrijven van eigentijdse geschiedenis zijn door andere historici weersproken. Hun argumentatie is als volgt. Vooringenomenheid speelt ook bij de bestudering van oudere periodes een rol. We hoeven maar te denken aan polemieken over de Franse Revolutie of aan de verheerlijking van de heroïsche 'Strijd van de Serven tegen de Turken', om te beseffen dat partijdigheid zich aan alle historische objecten en periodes kan hechten. Dat het bronnenmateriaal over oudere periodes vollediger en beter geselecteerd zou zijn, valt moeilijk vol te houden. Volgens een bekend adagium zijn het de muizen, het vuur en het water die bepalen wat er aan archiefstukken overblijft.

De selectie van bronnen wordt meer door natuurrampen, oorlogen, ongelukken en nonchalance bepaald dan door wetenschappelijke voorschriften. Dat het verloop van het historisch proces onbekend is, kan de historische analyse tot voordeel strekken. Is het niet juist de bedoeling dat historici zich in het verleden trachten te verplaatsen, in de denkwereld van de personen van toen, die de afloop ook niet kenden?

Er is dus volgens deze historici geen principieel methodisch verschil tussen de beoefening van contemporaine geschiedenis en geschiedschrijving over oudere tijden. Daarin hebben ze ongetwijfeld gelijk. Deze opvatting kan filosofisch geschraagd worden met de beroemde uitspraak van de Italiaanse geschiedfilosoof Benedetto Croce dat alle geschiedenis contemporaine geschiedenis is. Croce bedoelde daarmee te zeggen dat al onze vraagstellingen en geschiedverhalen nú ontstaan, in onze hedendaagse cultuur. Ook de belangstelling voor en de geschiedschrijving over vroegere periodes worden dus gedicteerd door onze eigentijdse behoeftes.

Daarbij moet en kan elk bronnenmateriaal aan dezelfde vorm van kritiek en aan dezelfde ambachtelijke regels onderworpen worden. Dat lukt in de hitte van de politieke strijd niet altijd, maar het kán uiteindelijk wel. Die technieken zijn ook toepasbaar in ondoorzichtige kwesties en bij 'subjectief' bronnenmateriaal. Een mooi voorbeeld van die ambachtelijkheid is het recente boek van Regina Grüter over de affaires rond Friedrich Weinreb.³ Haar boek heet niet voor niets *Een fantast schrijft geschiedenis*. Het was door alle polemieken en verdachtmakingen langzamerhand moeilijk geworden om de geschiede-

nis, *wie es eigentlich gewesen war*, van Weinreb te reconstrueren. Dit was des te lastiger omdat een belangrijk deel van het materiaal bestond uit egodocumenten en (verslagen van) interviews.

Grüter somt aan het eind van haar boek de methodische stelregels op die in een dergelijke situatie houvast bieden: toetsing van egodocumenten en mondelinge mededelingen aan de context en aan mededelingen van andere personen; reconstructie van feiten zoveel als mogelijk door middel van onafhankelijke bronnen; vaststellen van de chronologische samenhang en de interne (in)consistentie van egodocumenten en andere bronnen; degelijk speurwerk naar nog onbekende bronnen; ontsluiting van nog ontoegankelijk archiefmateriaal; en ten slotte een onafhankelijke houding van de onderzoeker. Nu kan men tegenwerpen dat die distantie in het geval van Weinreb dus pas in 1997 bereikt kon worden. Maar Grüter laat nu juist zien dat het Riid-rapport over Weinreb uit 1976, in de hitte van de strijd dus, aan deze kwaliteits-eisen voldeed.

Ambachtelijke normen

Mutatis mutandis valt voor de nieuwe media en hun historische genres dezelfde redenering op te zetten als voor de contemporaine geschiedenis en de oral history. Zo lijkt fotografie als bron een directe, onmiddellijke toegang tot het verleden te geven. Er staan op foto's immers echte, destijds werkelijk levende mensen in hun authentieke historische omgeving. Dat suggereert een direct contact met het verleden, het roept emotie en betrokkenheid op. Voor een dergelijk spontaan gevoel van directe, zintuiglijke lotsverbonden-

heid gebruiken historici in navolging van Johan Huizinga wel de term 'historische sensatie'. Een dergelijke 'historische ervaring', zoals F.R. Ankersmit het noemt, is onberedeneerd en breekt door alle intellectuele reserve en cognitieve discipline heen.⁴ Het is een belangrijke impuls tot historische interesse, maar deze vorm van historisch besef is tegelijk zeer onkritisch. Zo weten wij natuurlijk dat foto's vaak gepo-seerd zijn, onvolledig, kunstmatig, bewerkt en dus niet zonder meer betrouwbaar.

Door camera's geproduceerde beelden roepen een ambivalent effect op. De beelden hebben enerzijds een authenticiteitsclaim en bewerkstelligen anderzijds een emotionele vertekening. Er wordt in dit verband wel gesproken over de ver-menging van twee soorten 'waarheids-vertogen': de *truth of magic* en de *truth of science*. Om die twee denkwelden of argumentatiewijzen van elkaar te onderscheiden komen de eerder geciteerde ambachtelijke regels goed van pas. Deze hoe-ven niet te functioneren als verbodsregels voor het emotionele, 'magische' discours. Wel kunnen ze dit tot mythologie benoe-men en het trachten te onderscheiden van een meer vakmatige, intellectueel gedisciplineerde benadering van het verleden.

Die toets is ook gerechtvaardigd voor-zover fotoreportages, films en documen-taires een waarheidsclaim bevatten. Dan mogen en moeten ze geverifieerd worden volgens de aloude ambachtelijke normen. Dit is temeer relevant waar documentaires vaak gebruikmaken van de vertrouwen-wekkende wetenschappelijke vorm. Ze presenteren zich als een chronologisch ge-ordend, door onderzoek gestaafd verslag, met verwijzing naar authentieke bronnen. Ook zogenaamde docudrama's die hun

recht van spreken ontlelen aan *survivor testimony*, zoals de films van Oliver Stone over Vietnam, doen gedeeltelijk een beroep op de truth of science. Dan mogen ze daarop ook afgerekend worden. En dat kan ook, zoals de levendige discussies over dit type getuigenisfilms bewijzen. Dichter bij huis en traditioneler zijn de analyses die Amsterdamse studenten in doctoraalscripties gemaakt hebben van het materiaal dat de Rijksvoorlichtingsdienst destijds heeft gebruikt om in bioscoopjournaals de politieke acties in Indonesië te rechtvaardigen. Ook hier werden censuur en suggestie ontmaskerd met behulp van de gevestigde kritische technieken.

Zoals er dus eigenlijk geen reden bestaat om principieel verschil te maken tussen de betrouwbaarheid van 'echte' ouderwetse geschiedenis en contemporaine geschiedenis, is er evenmin aanleiding om een hiërarchie aan te brengen tussen eerbiedwaardige schriftelijke bronnen en 'vluchtige' oral history of filmbeelden. Er schuilt echter wel een addertje onder het gras. Dat het onderscheid tussen soorten van bronnen en genres van verslaglegging gering is, wil niet zeggen dat al deze voorstellingen van het verleden opeens even betrouwbaar zouden zijn. De redenering verloopt in tegengestelde richting. De traditionele waarheidsclaims worden gerefuteerd. Dit negentiende-eeuwse type geschiedschrijving blijkt bij nadere beschouwing eveneens selectief en bevooroordeeld te zijn. Ook het traditionele genre van het chronologische, gedistantieerde verhaal blijkt allerlei elementen te bevatten van beeldvorming, evocatie en suggestie.

Postmodernisten

Dat brengt ons op het thema van het doel van de geschiedbeoefening. Is het eigenlijk wel wenselijk om geschiedschrijving in het keurslijf van professionele, ambachtelijke voorschriften te dwingen? Als 'objectiviteit', of zelfs maar betrouwbaarheid, kennelijk niet bereikbaar zijn, als de ambachtelijke regels daar geen waarborg voor geven, is het dan niet misleidend om het traditionele onderscheid tussen feit en fictie te handhaven? Waarom, zo is de volgende stap in de redenering van postmoderne intellectuelen, zouden historici en kunstenaars zich beperkingen in de vorm laten opleggen (altijd weer die afstandelijke, chronologische vertelling)?

Vervolgens komt dan de vraag aan de orde naar de functie van geschiedbeoefening. Die wordt veel meer op het terrein gezocht van emotionele beleving dan op dat van de inhoudelijke analyse. 'Geschiedenis' wordt gezien als een culturele boodschap die sociale identificatie mogelijk moet maken, als de draagster van collectieve herinnering, als een bron van verwerking en verzoening. De media die geschikt zijn voor deze emotionele activiteiten van *cultural re-enactment*, van *memory and healing*, zijn herdenkingsrituelen, museale tentoonstellingen en filmische docudrama's. Afstandelijke schrijfsels voldoen niet langer. De boodschap moet op warme, directe wijze overgebracht worden, in eigentijdse vormen. Er zou zelfs, volgens sommige aanhangers van dit nieuwe narrativisme een aparte 'iconisch-historische logica' zijn, die niet lineair maar visueel zou werken.

Hier wordt ook een element van democratisering en emancipatie in gezien. De

nieuwe media zijn begrijpelijker voor een groter publiek dan academische boeken en de toegang ertoe is niet beperkt tot het gilde van professionele historici. Iedereen kan de videocamera hanteren en zichzelf een eigen beeld van het verleden maken. Daardoor bestaat er niet meer één dwingend, afgerond verhaal, maar wordt geschiedbeoefening een dynamisch proces van culturele uitwisseling door middel van overlappende, conflicterende en elkaar aanvullende visies op het verleden. Of de aangeboden historische informatie juist is of niet, in de zin van betrouwbaar en controleerbaar; die vraag wordt als irrelevant beschouwd. Of, in radicalere kringen, als onderdrukkend. Want het legt de culturele macht over herinnering, vergeten en geschiedenis in handen van een gestudeerde elite. Het verhaal, de boodschap, moet een politiek, cultureel en psychologisch doel dienen. En de doelgroep zal zelf wel uitmaken welke 'geschiedenis' daarvoor geschikt is.

Tegenwerpingen, waarin gewezen wordt op het gevaar van ideologische beïnvloeding, op de rol van nationalisme, racisme en communisme als legitimeringen voor politieke terreur, worden terzijde geschoven. De argumentatie van de postmodernisten is dat geschiedbeoefening nu eenmaal subjectivistisch is: herinneringen zijn niet stabiel, geschiedbeelden hebben geen vaste betekenis, ze worden voortdurend gebruikt en veranderd. Het onderscheid tussen waar en onwaar, tussen werkelijk en denkbeeldig kan niet gemaakt worden.

Eigenlijk moet volgens de nieuwe intellectuelen het gehamer op de noodzaak van betrouwbaarheid van historische kennis beschouwd worden als een uiting van cultuurpessimistisch wantrouwen. De gewone man, zo menen zij, is heel wel in

staat de verschillende historische genres en hun betekenissen uit elkaar te houden en op hun waarde te schatten. In dit opzicht leunen de postmodernisten aan tegen oudere progressieve en nieuw-linkse opvattingen waarin 'everyman his own historian' heet te zijn. Het romantische idee achter deze slogan, onder meer te vinden bij de onlangs overleden historicus Raphael Samuel, is dat iedereen van nature tot een prettige, humane en tolerante geschiedopvatting zal komen.⁵ Dit is natuurlijk een inconsistente wensdroom. Wat volgens het postmodernisme traditionele intellectuelen en geleerden ten onrechte aan zichzelf toeschrijven, zou het gewone volk nu juist van nature gegeven zijn: gezond verstand. Deze hardnekkige mythe van het verstandige volk is het spiegelbeeld van de angst voor de redeloze massa bij de cultuurpessimisten.

Deze opvattingen zijn niet gebonden aan het veld van de nieuwe media. Ze vallen in het bredere stramien van het debat over het postmodernisme, dat vooral is uitgewerkt en uitgevochten op het terrein van de literatuurwetenschap en de filosofie. De rol van (geschreven) taal staat in dit discours centraal en het is een in vele opzichten ouderwets, esoterisch en intellectualistisch debat. Ook in hun discussies over historische speelfilms, docudrama's en museale projecten beroepen de mediabespiegelaars zich op theoretici als Roland Barthes, Walter Benjamin en Hayden White. Deze inzichten zijn dus niet exclusief voor de nieuwe media en evenmin zijn ze bedacht door de beoefenaars ervan.

Ook het probleem zelf is niet nieuw. Gebruik en misbruik van de geschiedenis is een oud thema. Er hebben altijd vele genres van geschiedbeoefening naast el-

kaar bestaan. Historische voorstellingen zijn voortdurend aan verandering onderhevig geweest. Vandaar dat historici vanouds veel aandacht hebben geschonken aan de geschiedenis van hun eigen vak. De beoordeling van eigen en andermans geschiedopvattingen vormt een intrinsiek onderdeel van de geschiedbeoefening. Om deze reflectie uit te kunnen voeren en zo iets te kunnen zeggen over de 'veelheid aan multiculturele, polyfonische aanspraken op het verleden' moet men er wel iets van weten. Om die kennis te vergaren zijn nodig: empirische precisie, oog voor de maatschappelijke context, chronologisch overzicht en kritische distantie. Dus kan ook uitvoering van het postmodernistische programma, ongeacht het gebruikte medium, niet zonder die vermaledijde traditionele ambachtelijkheid.

Noten

- 1 D. Lowenthal, *The past is a foreign country*, Cambridge 1985.
- 2 In historische kring wordt met 'nieuwe media' niet bedoeld op informatie- en communicatietechnologie, maar op film, radio en televisie. Gedacht moet worden aan bijvoorbeeld historische documentaires, herdenkingsprogramma's, herinneringstelevsie (*past reality television*), docudrama en historiserende speelfilms.
- 3 R. Grüter, *Een fantast schrijft geschiedenis. De affaires rond Friedrich Weinreb*, z.p. 1997.
- 4 F.R. Ankersmit, *De historische ervaring*, Groningen 1993.
- 5 R. Samuel, *Theatres of memory. Vol. 1: Past and present in contemporary culture*, Londen en New York 1994.